

Replik: Varför basunera ut osäkra slutsatser

Dagens Nyheter den 6 september 2017

Peter Fredriksson och Eva Durhan vid Skolverket beskriver i sin replik osäkerhetsfaktorn i Pisa-studierna, som är urvalsundersökningar, och betonar vikten av ytterligare analyser av svenska registerdata för att öka tillförlitligheten.

Detta är viktiga poänger. Min rapport diskuterar också osäkerhetsfaktorerna i Pisa och lyfter fram tidigare analyser som baseras på svenska kunskapskontroller med registerdata, till exempel IFAU:s stora genomgång från 2014. Dessa finner dock överlag väldigt lika resultat som jag gör – vilket därför stödjer mina slutsatser från Pisa ytterligare. Medan ojämlikheterna i den svenska grundskolan är fortsatt stora tyder den mest övertygande forskningen hittills inte på att de har ökat över tid.

Jag är dock något konfunderad över Skolverkets nyfunna försiktighet. I december 2016 gick man nämligen ut med ett pressmeddelande där man basunerade ut att "elevens familjebakgrund fått ökad betydelse för resultaten i naturvetenskap". Varför gjorde man det utan de grundliga analyser man nu eftersträvar?

Fredriksson och Durhan noterar också att OECD konsekvent endast studerar bakgrundsfaktorernas påverkan i huvudområdet. Detta för att det ställs fler provfrågor i detta ämne, vilket ökar säkerheten i estimaten. I min rapport studerar jag istället alla ämnen över alla provår. Men jag noterar där också att just denna osäkerhet inte spelar någon större roll i praktiken – vilket stöds av faktumet att förändringarna i effekten av bakgrund generellt är väldigt lika i alla ämnena över alla år. Effekten hoppar något upp och ner, men det finns ingen trend över tid.

Att då fokusera på endast två datapunkter för ett ämne – oavsett om det är mellan 2003 och 2012 eller mellan 2006 och 2015 – blir faktiskt mer vanskligt än att studera trenden över alla år och ämnen. Man riskerar nämligen att fånga upp de osäkerhetsfaktorer som författarna själva är måna om att ta hänsyn till. Genom att analysera alla ämnen och år får man helt enkelt en bättre helhetsbild av utvecklingen av likvärdigheten över tid.

I den andra repliken attackerar Jan-Eric Gustafsson min analys, eftersom jag justerar för bakgrundsfaktorer för att utröna huruvida förändringar i elevsammansättningen förklarar tidigare resultat. Jag anklagas för att med "verklighetsfrämmande modeller" "trolla bort" den försämring i likvärdigheten som Gustafsson påstår har skett.

Jag konstaterar att kritiken är grundlös. Tar man inte hänsyn till förändringar i sammansättningen går det inte att analysera om skolsystemet i sig har blivit mer ojämlikt, eller om förändringarna i likvärdighetsindikatorer beror på att elevunderlaget har förändrats. I sin replik på min artikel visar även Skolverket att de förstår det. Det är inget kontroversiellt.

Låt mig exemplifiera med min analys av resultatskillnaderna mellan skolor, som Gustafsson lyfter fram som speciellt problematiskt. Min rapport visar först, liksom tidigare analyser, att skillnaderna i absoluta Pisaresultat mellan skolor har ökat över tid. Men beror detta på att skillnaderna i skolors

kvalitet har ökat eller på att elever med mer fördelaktig bakgrund i högre utsträckning går på samma skolor idag? Min rapport visar att den senare förklaringen finner mycket starkare stöd i empirin.

Detta är inte ett resultat som sticker ut, utan är helt i linje med IFAU:s analyser av inhemska kunskapskontroller. Min analys av mellanskolvariationen följer också IFAU:s metod helt och hållet. Denna metod har inget med trollkonster att göra, utan handlar om att göra nödvändiga korrigeringar för att särskilja eventuellt ökande kvalitetsförändringar från förändringar i elevsorteringen. Självklart kan man vara orolig över elevsorteringen i sig, men den har lite med kvalitetsskillnader att göra.

Medan min analys baseras på empiri förlitar sig i stället Gustafsson i sin argumentation på hypoteser kring hur elevsammansättningen påverkar elevers resultat. Att "lärare vet" någonting lyfts fram som ett argument. Detta är inte ett vetenskapligt förhållningssätt, som syftar att testa om gängse uppfattningar faktiskt stämmer. Intressant nog bekräftar den rigorösa forskningen – som jag diskuterar i en annan rapport – inte Gustafssons tes: det finns totalt sett väldigt lite som tyder på att elevsammansättningen i sig har någon större betydelse för enskilda elevers resultat.

Denna slutsats finner också indirekt stöd i både min och IFAU:s analyser. Exempelvis hjälper den till att förklara varför effekten av elevernas socioekonomiska bakgrund på resultaten – som jag lägger mest fokus på i min rapport – inte har ökat trots högre elevsortering, varken i Pisa eller i inhemska kunskapskontroller. I detta avseende hänger min och IFAU:s analyser inte heller på några statistiska kontroller av bakgrundsvariabler i sig, utan istället på en enkel standardisering av bakgrundsindexet varje provår. Detta är inte heller några konstigheter, utan är nödvändigt för att fånga upp de stora förändringar i samhället i sig som har skett de senaste decennierna – och som har väldigt lite med skolsystemets likvärdighet att göra.

Sammantaget noterar jag därför återigen att den mest rigorösa forskningen, i Pisa och i nationella kunskapsmätningar, hittills inte indikerar att grundskolesystemet som sådant har blivit mindre jämlikt över tid. Ny empiri, snarare än hypoteser, får utvisa om det finns skäl att revidera denna slutsats i framtiden.

Gabriel Heller Sahlgren